

Аннотация. Пелипенко Н. Н. **Интеллектуальные качества будущего спасателя как компонент готовности к самосохранению.** Рассмотрено понятие «готовность будущих спасателей к самосохранению в экстремальных условиях профессиональной деятельности», раскрыта степень научной разработки этой проблемы исходя из необходимости ее решения с учетом современного состояния развития общества. Перечислено ученых, изучавших понятий «готовность» и «самосохранение». Особое внимание уделено интеллектуальным качествам будущего спасателя, которые, в свою очередь, состоят из отдельных компонентов. Раскрыто значение этих компонентов в контексте формирования готовности к самосохранению.

Ключевые слова: готовность к самосохранению, интеллектуальные качества, будущий спасатель, память, внимание, уровень теоретической подготовки.

Summary. Pelipenko M. M. **Intellectual qualities of future lifeguard as component to readiness to self-preservation.** The author discusses the concept of "future readiness to self-rescue in the extreme conditions of professional activity," the necessity of formation given the present state of society, explained the methodology of theoretical analysis of this phenomenon. The significance of psycho-pedagogical training of operational personnel and rescue departments and faculty specialized higher education institutions are represented. Analyzed a number of scientific positions and directions of research concepts of "readiness" and "self-preservation", listed scientists past and present, that their activities were studied in terms of psychology, pedagogy, philosophy, physiology. It is concluded that component composition readiness for self-preservation, and are the methods that led to this conclusion. Particular attention is paid to the intellectual qualities of future rescue, which in turn are made up of individual components - memory, attention and the level of theoretical knowledge. The theoretical analysis of the concepts "memory" and "attention" its species examined, including those identified that play the largest role in professional activities rescuers. Both notions are analyzed from two perspectives: training future lifeguards (they receive education) and their profession. Describe the essence of the level of theoretical training rescuers highlighted its proximity to the categories of "intelligence" and "thinking" through the prism of his learning process briefly described.

Key words: readiness to self-preservation, intellectual qualities, future rescuer, memory, attention, level of theoretical training.

УДК 378.6:37.013.42

В. М. Покалюк

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Викладено зміст і компоненти готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. Визначено структуру колективної готовності до професійної діяльності особового складу оперативного розрахунку пожежно-рятувального підрозділу.

Ключові слова: готовність до професійної діяльності, структура готовності, оперативний розрахунок, пожежно-рятувальний підрозділ.

Постановка проблеми. Досвід оперативного застосування сил та засобів пожежно-рятувальних підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту свідчить, що виконання завдань із ліквідації пожеж, надзвичайних ситуацій та їх наслідків значною мірою визначається роботою оперативних розрахунків пожежно-рятувальних підрозділів та залежить від особистісних якостей, професійної та психологічної підготовленості, готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях, злагодженості дій і згуртованості особового складу.

Професійна діяльність співробітників пожежно-рятувальних підрозділів є досить складною та відбувається в умовах постійного впливу несприятливих чинників:

небезпеки, раптовості, новизни оперативної обстановки, а також дефіциту часу. У зв'язку з тим, що комплексний вплив цих чинників може привести до сприйняття індивідом ситуації як екстремальної, виникає проблема вдосконалення не тільки професійних знань, умінь і навичок, але й здібностей ефективно протистояти впливу даних стрес-чинників. Удосконалення організаційної структури Державної служби України з надзвичайних ситуацій, використання сучасних зразків пожежної та аварійно-рятувальної техніки, обладнання висувають конкретні вимоги до рівня професійної підготовленості фахівців пожежно-рятувальних підрозділів, вимагають нових підходів до формування в них професіоналізму за допомогою ефективних педагогічних технологій.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. У сучасній науковій літературі поняття «готовність до виконання діяльності» уживається в різних значеннях. Так, готовність визначається як наявність здібностей (Б. Ананьєв, Н. Левітов, С. Рубінштейн), якість особистості (К. Платонов), психологічний стан, суттєва ознака установи (І. Блажава, Д. Унадзе), психологічна умова успішності виконання діяльності (І. Ладанов), цілісне явище, що скріплене переконаннями, морально-вольовими якостями особистості, способами поведінки, знаннями про професію та практичними вміннями й навичками (Р. Романенко, В. Серіков).

Велику увагу в науковій літературі приділено конкретним видам готовності: до організації дитячого колективу (Р. Божбанова), професійного самовизначення (М. Ретивих), професійного саморозвитку (Г. Лільна), виховній роботі у школі (Т. Таскаєва) та іншим. Більшістю дослідників «готовність особистості до певного виду діяльності» розглядається в єдності трьох її компонентів: змістового, процесуального та мотиваційно-цільового (О. Дмитреєва, В. Серіков). При чому до останнього компоненту готовності входять особистісні якості, які визначають спрямованість майбутньої діяльності, забезпечують її дієвість та інтенсивність на основі функціонування механізмів волі. Також у структурі готовності виділяють такі компоненти: організаційний (О. Сафоненко), ціннісно-мотиваційний (Т. Таскаєва), поведінковий (М. Рябова), міжособистісний (Л. Мілованова), когнітивний (І. Шеханіна), методологічний (А. Капаєва) та інші.

У структурі психологічної готовності офіцерів пожежної охорони до професійної діяльності О. Бикова виділила п'ять основних складових: 1) морально-психологічна готовність (компоненти – мотиваційний, морально-орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінно-змістовий); 2) командирська готовність (компоненти – природний таланти лідера, розуміння соціальної значущості бойового завдання, відповідальність, інтуїція, висока творча активність, оптимізація своєї управлінської діяльності, сміливість, рішучість, врівноваженість, упевненість, переконливість, чіткі команди, оперативність прийняття рішення, готовність до ризику); 3) авторитативна готовність (компоненти – спонукальний, регулятивний, трансформативний, інформаційно-пізнавальний, регенеративний, виховально-дисциплінуючий, морально-етичний, авторитетно-престижний, посадовий, управлінський, лідерський, харизматичний); 4) креативна готовність (компоненти – генератор ідей, евристична творча діяльність, професійне честолюбство, інсантність, дивергентність, пошук, гнучкість розуму, наукова комунікабельність, глибина знань і ємність тезаурусу, високий науковий авторитет); 5) комунікативна готовність (компоненти – психологічна сумісність, активна життєва позиція, відданість обов'язку, єдність поглядів з колективом, професійне товариство, взаємодопомога, повага до колег, до правил співжиття, здатність до самовиховання, самокритичність, відсутність егоцентризму, здатність до спілкування, володіння професійною мовою, ситуаціями професійного мовлення) [2].

У структурі психологічної готовності фахівця до екстремальних видів діяльності О. Кокун виділив два види: тривала і короткочасна готовність. Для кожного з видів готовності вчений визначив відповідні складові, компоненти і показники готовності [5].

Постановка мети і завдань. Однак, питання вдосконалення процесу професійної підготовки особового складу пожежно-рятувальних підрозділів на основі формування готовності до професійної діяльності оперативних розрахунків ще не стало предметом самостійного вивчення. Не досліджено особливості поведінки номерів оперативного розрахунку в екстремальних ситуаціях і їх вплив один на одного. Не враховано також, що формування готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до діяльності спрямоване, головним чином, на вдосконалення їхніх професійних знань, умінь і навичок, при цьому не повною мірою враховано взаємозв'язок і вплив компонентів у структурі індивідуальної готовності до діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сутність готовності співробітників пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності являє собою, на нашу думку, складне утворення психічних процесів, вольових компонентів і мотивів поведінки. Під станом готовності до професійної діяльності ми розуміємо ціннісне відношення особистості фахівця пожежно-рятувального підрозділу, що виражене в налаштованості на подолання труднощів діяльності й забезпечує результативність і якість її виконання.

Готовність пожежно-рятувального підрозділу до дій за призначенням – це стан сил і засобів підрозділу, який забезпечує успіх у виконанні основного оперативного завдання [7]. У залежності від оперативних завдань, які виконуються особовим складом пожежно-рятувального підрозділу (організація та несення внутрішньої і караульної служб) [7] та оперативних дій (збір, виїзд за сигналом «Тривога», прямування до місця пожежі; розвідка пожежі; рятування людей та майна на пожежі; оперативне розгортання; гасіння пожежі; виконання спеціальних робіт; згортання сил і засобів; повернення до місця постійної дислокації) [6] у професійній готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів нами виділено три основні складові: готовність до несення служби (під час організації та несення внутрішньої та караульної служб), підвищена готовність (під час виконання оперативних дій), знижена готовність (настає внаслідок втоми, втрати інтересу до діяльності, переоцінки власних можливостей).

На основі вищенаведеного аналізу готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності можна стисло визначити як складну динамічну структуру, яка складається з таких компонентів: 1) психофізіологічний (стан здоров'я, рівень загальної фізичної підготовки, рівень розвитку прикладних навичок, самопочуття, активність, настрій); 2) мотиваційний (інтерес та позитивне ставлення до професії, мотивація досягнення цілі та успіху, мотивація уникнення невдач); 3) орієнтаційний (знання й уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимог до особистості фахівця); 4) операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, уміннями, логічними операціями мислення); 5) емоційний (емоційна стійкість, рівень тривожності, відношення до ризику, здатність працювати в напруженій обстановці); 6) вольовий (особисті вольові якості, упевненість у собі та у власних силах, уміння зберігати працездатність в умовах дефіциту часу); 7) оцінювальний (самооцінка власної професійної підготовленості). Недостатня вираженість хоча б одного з компонентів готовності свідчить про професійну невідповідність.

Поряд із індивідуальною готовністю фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності важливе місце посідає їхня колективна готовність, адже професійна діяльність співробітників пожежно-рятувальних підрозділів є специфічною за своєю структурою, за цілями, мотивами й засобами, зовнішніми і внутрішніми

умовами існування, а отже, має колективний характер. У середині трудового колективу підтримується сувора субординація у стосунках.

Особовий склад виконує службові обов'язки у напружених, екстремальних умовах. Тому його діяльності притаманні такі ознаки: дефіцит часу для прийняття рішення та його реалізації, вплив надзвичайно сильних подразників (робота в зонах високих або низьких температур, сильне задимлення, наявність у повітрі сильнодіючих отруйних речовин, можливість вибуху легкозаймистих речовин чи газу, обвалу будівельних конструкцій, робота в замкнутому просторі, на висотах або від'ємних висотах, у різних кліматичних і погодних умовах, у індивідуальних засобах захисту органів дихання та зору, наявність у небезпечних зонах осіб, які кличуть на допомогу і потребують негайної евакуації та ін.), домінування негативних емоцій, підвищена особиста відповідальність, як за власне життя й здоров'я, так і за життя товаришів і постраждалих. Невпевненість і навіть розгубленість настають, коли доводиться працювати в умовах темряви. Слабка орієнтованість у просторі супроводжується зниженням швидкості реакції, точності рухів. Особливостями професії також є висока психологічна «ціна» діяльності, рішень, що приймаються з огляду на необхідність урахування великої кількості обставин при їх прийнятті та переважно незворотності результатів, що настають унаслідок їх реалізації.

Ефективність оперативної діяльності окремого пожежного-рятувальника ґрунтується на активності функціонування його психіки згідно з вимогами оперативної обстановки і виконання завдань. Більш конкретними психологічними умовами ефективності оперативної діяльності є позитивні, насамперед суспільні, мотиви його поведінки, достатньо високий рівень інтелектуального розвитку, емоційно-вольова стійкість, оперативно-професійна майстерність. Оновлення спеціальної техніки і обладнання сприяють тому, що в сучасних умовах загальний успіх у більшій мірі, ніж будь-коли, досягається спільними, узгодженими діями всіх учасників підрозділу.

У реальних умовах можуть зустрічатися різні рівні діяльності. Так, у надзвичайній ситуації у випадку недостатньої емоційно-вольової стійкості й готовності до оперативних дій можуть домінувати негативні емоції і недостатньо контрольовані реакції на зовнішні впливи, що приводить до неточностей і помилок у виконанні функціональних обов'язків. Це найбільш небажаний рівень діяльності. При необхідній ідейній загартованості та морально-психологічній готовності діяльність безпосередньо не зумовлюється критичними обставинами (хоча і будується з її врахуванням). Вона регулюється і розвивається відповідно до мети наказом на основі прояву мислення, волі, майстерності, прагнення виконувати завдання. Це найвищий рівень діяльності.

Відповідним чином можуть змінюватися рівні діяльності колективу в залежності від його якостей, досвіду, настрою. Так, настрої підйому, почуття впевненості у правильності оперативних дій, розповсюджуючись і збільшуючись, активізують колектив, спонукаючи його до рішучих і самовідданих дій. Навпаки, послаблення згуртованості, конфлікти знижують рівень його діяльності.

Оперативний розрахунок – первинний (основний) тактичний пожежно-рятувальний підрозділ на основному пожежному автомобілі (основних та спеціальних пожежних автомобілях), який здатний самостійно виконувати основне оперативне завдання відповідно до своїх тактичних можливостей [6]. Кількість осіб оперативного розрахунку визначається вимогами нормативних документів (у залежності від видів пожежно-рятувальних автомобілів). Кожен член оперативного розрахунку виконує свої обов'язки відповідно до таблиць обов'язків номерів оперативного розрахунку. Від якості виконання обов'язків особовим складом оперативного розрахунку залежить успіх діяльності пожежно-рятувального підрозділу в цілому, але існує можливість перерозподілу

навантаження. Узгодженість дій номерів оперативного розрахунку визначає ефективність діяльності, але в залежності від складності завдань можуть виникнути негативні емоційні реакції членів колективу, що може вплинути на результат сумісних дій.

У процесі колективної діяльності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів крім мобілізації індивідуальних якостей необхідно внеможливити негативні емоційні та інші реакції особового складу, використовуючи для цього традиції підрозділу, створюючи загальну установку та колективний настрій. «Колективний результат базується на вірному сприйнятті усіма учасниками способу розв'язання задачі, взаєморозуміння, взаємодовіри, взаємної довіри, згуртованості, взаємодії» [10].

Структуру колективної готовності оперативного розрахунку пожежно-рятувального підрозділу складають групова професійна підготовленість (оперативна злагодженість), стійкість, спільні ціннісні орієнтації, організаційна єдність, гармонія міжособистісних стосунків та активність особового складу.

Аналіз процесу формування готовності особового складу пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності вказує, що оперативний розрахунок перебуває під впливом низки чинників – детермінант макро- і мікросередовища, які необхідно враховувати при його вдосконаленні. Чинники мікросередовища: колектив і взаємини в ньому, особистість і підготовленість керівника, ставлення до службової діяльності співробітників, зміст професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів, процес їхньої фахової підготовки, вплив конкретних професійних ситуацій, особистісні характеристики кожного члена колективу, соціально-психологічні явища в колективі: взаємини, думки, традиції та ін. Чинники макросередовища: ставлення суспільства до професії рятувальника, ідеологічна складова (вірність Присязі, повага до форми та ритуалів, почуття відповідальності та обов'язку, бажання виконати обов'язок перед Батьківщиною), розуміння фахівцем пожежно-рятувальної служби сутності та особливостей професійної діяльності та ін.

Оперативна злагодженість і згуртованість оперативних розрахунків пожежно-рятувальних підрозділів формуються у процесі їхньої фахової підготовки та в ході самої професійної діяльності. Спільна взаємозалежна діяльність особового складу оперативного розрахунку є джерелом міжособистісної взаємодії, а, отже, є найважливішим чинником формування його згуртованості. Проведення регулярних тренувань особового складу, тактико-спеціальних навчань, вирішення пожежно-тактичних завдань, практичне відпрацювання оперативних документів (оперативних планів, карток пожежогасіння), нормативів із пожежно-стройової підготовки, виконання вправ індивідуально та у складі підрозділу сприяє формуванню злагодженості та згуртованості особового складу оперативного розрахунку пожежно-рятувального підрозділу.

Тактико-спеціальні навчання є вищою і найбільш ефективною формою тактичної підготовки начальницького складу органів управління та підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, що проводяться з метою досягнення високого практичного рівня готовності підрозділів до реагування та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій [8].

Вправи – *планомірно організоване, свідомо осмислене багаторазове повторення певних дій і прийомів, які ускладнюються, з метою формування, закріплення та вдосконалення практичних навичок і вмінь*. Групові вправи – специфічний вид практичного навчання при якому особовий склад оперативних розрахунків пожежно-рятувальних підрозділів на фоні оперативно-тактичної обстановки набуває, закріплює і поглиблює теоретичні знання і практичні навички у оцінці обстановки, прийнятті рішення щодо організації і ведення оперативних дій, їх забезпечення. Одночасно групові вправи дають можливість удосконалювати навички. Особливість організації

групових вправ полягає у тому, що вони проводяться на фоні виконання завдання, яке поєднується загальним задумом і оперативно-тактичною обстановкою.

Усі соціально-психологічні явища в колективі (узаємовплив, антипатія, авторитет, узаємне оцінювання, змагання та ін.) впливають на готовність до діяльності, як окремих фахівців, так і всього колективу. Для підвищення рівня готовності оперативного розрахунку пожежно-рятувального підрозділу до діяльності необхідно створювати сприятливий морально-психологічний клімат, атмосферу взаєморозуміння, узаємодопомоги, узаємодовіри, поваги один до одного.

Висновки. Проведений аналіз діяльності пожежно-рятувальних підрозділів свідчить про те, що ефективність виконання оперативного завдання особовим складом залежить від стану його готовності до діяльності. Готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності ми визначаємо як складну динамічну структуру, яка складається з психофізіологічного, мотиваційного, орієнтаційного, операційного, емоційного, вольового та оцінювального компонентів.

Зміст готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності включає: можливості мобілізації досвіду, почуттів, волі, уміння підтримувати внутрішню рівновагу; професійно важливі якості, властивості особистості; узаємовплив, авторитети, антипатії, узаємне оцінювання, що впливають на готовність, як окремих фахівців, так і всього оперативного розрахунку в цілому. Зміст і структуру колективної готовності оперативного розрахунку пожежно-рятувального підрозділу складають групова професійна підготовленість (оперативна злагодженість), стійкість, спільні ціннісні орієнтації, емоційна єдність, гармонія міжособистісних стосунків та активність особового складу.

Перспективи подальших досліджень передбачають розробку педагогічних технологій формування готовності до професійної діяльності особового складу оперативних розрахунків пожежно-рятувальних підрозділів із метою підвищення ефективності їх діяльності.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
2. Бикова О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / О. В. Бикова. – К., 2001. – 21с.
3. Грачов А. А. Технология формирования готовности к профессиональной деятельности у сотрудников ГПС МЧС России : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Алексей Анатольевич Грачов. – Алексеевка, 2011. – 168 с.
4. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ, 1976. – 176 с.
5. Кандыбович Л. А. Психологические проблемы формирования профессиональной готовности курсантов к службе в частях / Л. А. Кандыбович. – Минск : МВИЗРУ, 1980. – 167 с.
6. Кокурн О. М. Зміст та структура психологічної готовності фахівця до екстремальних видів діяльності / О. М. Кокурн // Проблеми екстремальної та кризової психології : збірник наукових праць Університету цивільного захисту України. – 2010. – № 7. – С. 183–191.
7. Наказ МНС України від 13.03.2012 р. № 575 «Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту».
8. Наказ МНС України від 29.08.2011 р. № 893 «Про затвердження Методичних рекомендацій з підготовки і проведення тактико-спеціальних навчань з питань реагування на надзвичайні ситуації».
9. Наказ МНС України від 30.10.2008 р. № 794 «Про затвердження Тимчасового порядку організації внутрішньої, гарнізонної та караульної служб МНС України».
10. Платонов Ю. П. Психологические основы коллективной деятельности : автореф. дис. ... д. психол. наук / Ю. П. Платонов – Л. : ЛГУ, 1991. – 48 с.

Одержано редакцією 04.08.2014.
Прийнято до публікації 07.08.2014.

Аннотация. Покалюк В. М. Содержание и структура готовности специалистов пожарно-спасательных подразделений к профессиональной деятельности. Рассмотрено содержание, компоненты и составляющие готовности специалистов пожарно-спасательных подразделений к профессиональной деятельности. Определена структура коллективной готовности к профессиональной деятельности личного состава оперативного расчета пожарно-спасательного подразделения, факторы макро- и микросреды, влияющие на процесс ее формирования.

Ключевые слова: готовность к профессиональной деятельности, структура готовности, оперативный расчет, пожарно-спасательное подразделение.

Summary. Pokaluk V. M. Content and structure of readiness of fire-rescue subsections specialists to professional activity. It was considered the content, components and aspects of readiness of fire and rescue unit's experts for professional activities. It was determined the structure of collective readiness for professional activities of operational staff of fire and rescue units, macro- and microenvironment factors which influence the process of its formation. The organized analysis to activity fireman-rescue subdivisions is indicative of that that efficiency of the performing the operative task by personal composition depends on his readiness to activity. Readiness specialist fireman-rescue subdivisions to professional of activity define as complex of dynamic structure, consisting of psychophysiology, motivation, orientation, operating, emotional, and merit components.

The contents to readiness specialist fireman-rescue subdivisions to professional activity includes: possibility to mobilizations of the experience, feeling, will, skills to support the internal balance; the professional important quality, particularities to personalities; the mutual influence, authorities, antipathies, mutual evaluation, influencing upon readiness, both separates specialist, and the whole operative calculation as a whole. The contents and structure to collective readiness of the operative calculation fireman-rescue subdivision forms the group professional preparedness (operative consensus), stability, the general evaluating to orientation, emotional unity, harmony of the interpersonal relations and activity of the personal composition.

Key words: readiness to professional activity, structure to readiness, operative calculation, fireman-rescue subdivision, professional activity.

УДК 727.054.373-053.66:331.101.1

Є. А. Починок

ЕРГОНОМІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРЕДМЕТНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Проаналізовано зміст і значення інформаційно-предметного середовища навчального кабінету початкової школи. Виокремлено і схарактеризовано педагогіко-ергономічні вимоги до створення комфортного інформаційно-предметного середовища навчального кабінету початкової школи, а саме: педагогічні; інформаційно-комунікативні; організаційні; вимоги відповідності; естетичні; функціональні. Виділено ергономічні і педагогічні принципи побудови інформаційно-предметного середовища навчального кабінету початкової школи.

Ключові слова: інформаційно-предметне середовище, комфортне середовище, навчальний кабінет, педагогіко-ергономічні вимоги.

Постановка проблеми. Система загальної середньої освіти України переживає на сьогоднішній день суттєві зміни, що загострює проблему підвищення якості підготовки молодого покоління та водночас зумовлює необхідність збереження здоров'я, гармонійного розвитку особистості кожного учня. Збільшення обсягу інформації, безупинна модернізація навчальних програм, використання інноваційних засобів навчання, у тому числі і мультимедійних, інтенсифікація розумової діяльності – усе це створює перешкоди при адаптації організму школярів до умов навчального середовища. Тенденція до погіршення здоров'я дітей, що починає набувати стійкого